

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Шановала Тараса Володимировича

на тему: «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дослідження. Практика розгляду міждержавних спорів, а також спорів за участю приватних осіб показує, що одним із найбільш складних питань у визначенні форми відповідальності держави є вирахування розміру компенсації шкоди та правил її оцінки, які суттєво відрізняються залежно від характеру порушених зобов'язань, оцінювання поведінки сторін та інших факторів¹. Запровадження уніфікованих правил оцінки майна у національному законодавстві держав та міжнародному праві сприяло б формуванню дієвого механізму захисту економічних прав та попередженню виникнення спорів, пов'язаних із відшкодуванням вартості майна у випадку його експропріації чи націоналізації. На важливості й необхідності формування таких міжнародних стандартів неодноразово наголошували міжнародні неурядові організації.

Тема міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна є певною мірою міждисциплінарною, адже охоплює найрізноманітніші питання, що стосуються як публічно-правової, так і приватно-правової матерії, а саме: міжнародний захист прав людини, право міжнародної відповідальності, дипломатичний захист, міжнародне інвестиційне право, право власності та речове право, тощо. На сьогоднішній день можемо спостерігати тенденцію взаємопроникнення різних галузей міжнародного публічного та приватного права, стирання між ними чітких меж, оскільки предметом багатьох міжнародних договорів, сторонами яких є суб'єкти міжнародного публічного права, стають приватно-правові питання, а міждержавні суди все частіше розглядають спори, в яких аналізують ці питання з метою визначення форм відповідальності. Одним з таких питань є питання оцінки майна.

Для України важливість розробки означеної тематики обумовлюється необхідністю визначення обсягу компенсації за шкоду нашій державі, фізичним та юридичним особам, спричинену внаслідок агресії Російської Федерації та тимчасової окупації деяких територій, в контексті роботи по підготовці консолідованої претензії України до Російської Федерації щодо реалізації її міжнародно-правової відповідальності за

¹ Лукашук И.И. Право международной ответственности. М., 2004. С. 217.

збройну агресію проти України. Крім того, останні події, пов'язані із ситуацією навколо націоналізації ПАТ "Мотор Січ" та підписанням Указу Президента № 108/2021, яким було введено у дію рішення Ради національної безпеки та оборони щодо заходів захисту національних інтересів у сфері авіаційних двигунів, підтверджують нагальність обраної дисертантом тематики для розвитку вітчизняної доктрини в сфері міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна.

З огляду на вищезазначене вважаємо, що обрана Шаповалом Т.В. тема для дисертаційного дослідження є своєчасною та актуальною як в теоретичному, так і практичному аспекті.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Шаповала Т.В. на тему «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна» складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатку та списку використаних джерел, що містить 234 найменування. Науково обґрунтованою представляється структура дисертації, яка відповідає задекларованій меті й завданням дослідження та яка зумовила послідовний і логічний виклад матеріалу роботи, дозволивши автору достатньо глибоко дослідити механізм міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна і сформулювати відповідні висновки.

Достовірність одержаних результатів підтверджується теоретико-методологічною обґрунтованістю відповідних положень дослідження; опрацюванням достатньої кількості джерел; застосуванням сучасних методів дослідження; апробацією результатів дослідження. Дисертація характеризується високим рівнем аналізу джерел міжнародного права (наприклад, в сфері міжнародного захисту прав людини – Загальної декларації прав людини, Протоколу №1 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод; в сфері права міжнародної відповідальності – Статей Комісії міжнародного права ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння), міжнародної судової практики (наприклад, хрестоматійної справи "Фабрики в Хожуві" та інших рішень міжнародних судів та арбітражів). Наукові узагальнення та висновки, викладені у дисертації, видаються виваженими і обґрунтованими. Дисертація відрізняється глибоким науковим аналізом предмета дослідження, високим рівнем теоретичних узагальнень та значним практичним спрямуванням.

Найбільш суттєвими результатами проведеного дослідження, які мають наукову новизну і виносяться на захист, на нашу думку, є такі. В роботі розкриті міжнародно-правові принципи оцінки майна, їхній зміст і вплив на оцінку майна в процесі захисту прав у міжнародних судових органах; запропоноване авторське визначення поняття «майно» (власність) у міжнародному праві; охарактеризовано використання поняття «оцінка майна» у практиці міжнародних судових органів; розкрито зміст поняття «вартість майна», що є значним внеском у розвиток вітчизняної науки й практики міжнародного права.

В Розділі 1 автор аналізує етапи формування міжнародно-правових стандартів оцінки майна в рамках еволюції трьох режимів: застосування дипломатичних засобів з метою захисту економічних інтересів держав та прав власних громадян (с. 23-28); застосування договірного режиму захисту на основі положень угод з прав людини між державами (с. 28-33); застосування договірного режиму захисту у положеннях міжнародних інвестиційних угод між державами (с. 33-39). При цьому дисертант оперує не лише положеннями відповідних міжнародних договорів, але й наводить цікаві приклади із міжнародної судової практики (наприклад, рішення МС ООН у справі «Ахмаду Садіо Діалло проти Демократичної Республіки Конго», рішення ЄСПЛ у справах «Папаміхалопулос проти Греції», «Сук проти України», рішення міжнародного арбітражу в справі «Державного підприємства «Енерггоринок» проти Республіки Молдова»). Шаповал Т.В. аналізує стандарти оцінки майна з метою встановлення вартості майна для призначення компенсації у грошовому еквіваленті за критеріями звичаєвого міжнародного права та міжнародного договірного права, в рамках трьох правових режимів: національного правового режиму; режиму іноземних інвестицій; режиму міжнародно-правової відповідальності (с. 42-69). Автор роботи приділяє значну увагу розвитку стандартів оцінки майна в практиці міжнародних судових органів (с. 70-86), аналізуючи різноманітні справи, наприклад, «Енрон проти Аргентини», «ЕлДжі&І проти Аргентини», «Спенсер проти Співдружності Австралії», «РосІнвестКо Ел-Те-Де проти Російської Федерації». Автор приходить до цілком обґрунтованих висновків, що відповідно до режиму міжнародного звичаєвого права оцінка майна має бути проведена так, щоб виплата на її основі грошового еквівалента усунула б усі майнові наслідки міжнародно-протиправних діянь задля визначення розміру компенсації, еквівалентній реституції; а відповідно до режиму міжнародного договірного права (інвестиційних угод) оцінку майна проводять відповідно до умов компенсації, передбачених конкретним міжнародним договором, з дотриманням стандарту «справедливої ринкової вартості» майна (с. 88-89).

В Розділі 2 автор детально досліджує особливості оцінки майна у процесі відшкодування шкоди у формі компенсації відповідно до міжнародних інвестиційних угод (с. 93-98) та міжнародних договорів із захисту прав людини (с. 98-104), при цьому висновки різняться залежно від критеріїв правомірності чи протиправності позбавлення майна. Вивчивши практику розгляду міжнародних інвестиційних спорів в арбітражах, Шаповал Т.В. приходить до висновку, що інтерпретація більшості термінів, зазначених у міжнародних договорах стосовно вартості, передбачає компенсацію, розмір якої еквівалентний «справедливій ринковій вартості» експропрійованих інвестицій чи втраченого майна, а такий інструмент забезпечення повсюдно застосовують для досягнення стандарту повної компенсації (с. 96). Проаналізувавши практику розгляду справ ЄСПЛ, автор приходить до висновку, що Суд в своїй аргументації спирається на доктрину «справедливої рівноваги» в рамках положень ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції 1950 року. Особливо варто підкреслити положення дисертації, в яких автор

порівнює особливості оцінки майна у випадку протиправності діянь держави, зокрема незаконного позбавлення власності, що має наслідком застосування норм звичаєвого міжнародного права щодо відповідальності держав (с. 107-108), а також у випадку правомірного позбавлення власності, що має наслідком застосування компенсації в рамках міжнародно-правового договірної режиму (с. 108-109). Крім того, автором проведено ґрунтовне дослідження значення моменту оцінки майна міжнародним судовим органом, що впливає на розмір компенсації, яку присуджують заявнику в разі правомірного або неправомірного обмеження власності (с. 110-130). Важливо відзначити здійснений Шаповалом Т.В. аналіз міжнародної судової практики оцінки майнової шкоди з врахуванням втраченої вигоди, наприклад, справ «Амоко проти Ірану», «Філіпс Петролеум проти Ірану» (с. 130-143).

В Розділі 3 автор досліджує систему міжнародних неурядових організацій з питань оцінки майна, таких як Міжнародний комітет зі стандартів оцінки майна (МКСО), Королівський інститут сертифікованих фахівців з нерухомості, Європейська група асоціацій оцінювачів, а також роль їхніх стандартів в забезпеченні економічного співробітництва між державами. Автор виявляє певні розбіжності між стандартами оцінки майна вказаних міжнародних неурядових організацій (с. 153-158), виокремлює особливості стандартів МКСО, які хоч і не мають формально юридично обов'язкову силу, проте активно застосовуються для усунення прогалин правового регулювання (с. 158-167), розглядає механізм застосування стандартів оцінки майна, розроблених міжнародними неурядовими організаціями, у практиці міжнародних судових органів (с. 168-175). Автор приходить до цілком слушних висновків: у випадку суперечностей у положеннях міжнародних стандартів рекомендаційного характеру стандартам оцінки, визначених міжнародним договором чи звичаєвим міжнародним правом, застосовувати положення стандартів міжнародних неурядових організацій недопустимо (с. 166); міжнародні судові органи здійснюють зв'язок з такими стандартами на основі принципів справедливості, розумності та обґрунтованості, а безпосередньо з питання, що стосується розрахунку розміру компенсації за завдану майнову шкоду, – також принципу точності її оцінки (с. 175). Дисертант наголошує на тому, що Україна бере активну участь в імplementації міжнародних стандартів оцінки, зважаючи на те, що українські громадські організації є учасниками МКСО, а на рівні внутрішнього права України існує обов'язок державних органів щодо імplementації міжнародних стандартів оцінки шляхом розроблення на їхній основі національних стандартів оцінки майна (с. 176). Автор досить критично аналізує результати місії Світового банку в Україну за ініціативою Фонду державного майна України в 2019 р., що стосувалися впровадження в національне право міжнародної практики оцінки майна (с. 178-184), досліджує справи за участю України, зокрема «Лемір проти України» та «Інтерсплав проти України».

Висновки, сформульовані в дисертації, в цілому є обґрунтованими та достовірними, ґрунтуються на аналізі значного обсягу нормативних джерел, вітчизняної та зарубіжної наукової літератури. Зміст дисертаційного дослідження свідчить про те,

що визначені в ньому завдання висвітлено в достатній мірі. Сформульовані в дисертації положення і висновки є цілком обґрунтованими та характеризуються науковою новизною.

Теоретичне та практичне значення результатів дослідження. Дане дослідження стосується важливого теоретичного питання міжнародного права, яке розкрито дисертантом на досить високому науковому рівні, і може бути оцінене як його особистий внесок в розвиток вітчизняної науки міжнародного права. Зокрема, практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні положення, результати та висновки даного дослідження можуть бути використані у науково-дослідній сфері як основа для подальших наукових досліджень щодо міжнародно-правового співробітництва держав з питань оцінки майна; навчально-методичному процесі при розробці та викладанні спеціальних курсів з міжнародного права, підготовці відповідних розділів в підручниках та навчальних посібниках; правотворчій діяльності при вдосконаленні вітчизняного законодавства та приведенні його у відповідність до міжнародно-правових норм, що визначають принципи та правила оцінки майна.

Повнота викладу основних наукових результатів дослідження в опублікованих наукових працях. Ключові наукові результати та практичні висновки дисертаційної роботи були викладені у 8 публікаціях автора, зокрема: 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 публікація у науковому періодичному виданні іноземної держави, що входить до організації Економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу, та 3 тези наукових доповідей на науково-практичних конференціях. Повнота викладу результатів дисертації відповідає встановленим вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст дисертації, свідчить про достатній та належний рівень апробації отриманих результатів.

Оцінка відповідності змісту автореферату і основних положень дисертації. Автореферат дисертації відповідає її змісту та відображає основні результати наукового дослідження. Зміст автореферату характеризується точністю і логічністю викладу матеріалу, зрозумілістю та цілісністю. Дисертація та автореферат Шаповала Т.В. підготовлені на належному науковому рівні та відповідають вимогам, що ставляться до підготовки та оприлюднення таких робіт.

Дискусійні положення та зауваження щодо дисертації. Відзначаючи внесок автора в розробку теми даної дисертаційної роботи та наукову новизну одержаних результатів, вважаємо за необхідне вказати на дискусійні положення дисертації та деякі упущення в ній.

1. У вступі автор відзначає, що «Найбільш актуальною проблемою для України сьогодні є необхідність оцінки майнової шкоди, що завдана збройною агресією Російської Федерації», та наводить приклади відповідних рішень міжнародних арбітражів, зокрема щодо компенсації за експропріацію активів ПАТ «Ощадбанк» і АТ КБ «Приватбанк» на території окупованого Кримського півострова (с. 13), однак зазначене питання, на жаль, не було проаналізоване в дисертаційній роботі. Водночас

ще раз відзначимо, що сьогодні існує нагальна необхідність визначення обсягу компенсації за шкоду нашій державі, її фізичним та юридичним особам, спричинену внаслідок агресії Російської Федерації та тимчасової окупації деяких територій, в контексті існуючих та майбутніх позовів до міжнародних судів і арбітражів.

2. Так само не знайшли належного висвітлення питання, пов'язані із ситуацією навколо націоналізації ПАТ "Мотор Січ" та підписанням Указу Президента № 108/2021, яким було введено у дію рішення Ради національної безпеки та оборони щодо заходів захисту національних інтересів у сфері авіаційних двигунів (за винятком невеликого абзацу на с. 48). Дослідження значно виграло б, якби автор виявив основні проблеми та спрогнозував механізм оцінки майна в цій ситуації.

3. Безумовно, дисертаційна робота відповідає спеціальності 12.00.11 – міжнародне право, але, на нашу думку, автору слід було дещо підсилити її публічно-правову складову аналізом документів міжнародного публічного права та міждержавних справ у міжнародних судах. Наприклад, автор посилається на резолюцію ГА ООН «Невід'ємний суверенітет над природними ресурсами» № 1803 (XVII) від 14 грудня 1962 р. (с. 53), однак оминає увагою Хартію економічних прав та обов'язків держав 1974 р., яка також визначає стандарти компенсації у випадку націоналізації чи експропріації іноземної власності. На нашу думку, дослідження було б більш повним, якби автор звернувся до практики Компенсаційної комісії ООН, згаданої на с. 142 роботи, в питаннях оцінки майнової шкоди, а також проаналізував інші рішення Міжнародного Суду ООН (окрім розглянутих справ про протоку Корфу та «Ахмаду Садіо Діалло проти Демократичної Республіки Конго»), де піднімалось питання оцінки майна в контексті визначення відшкодування як форми відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння, наприклад, рішення МС ООН у справі про певну діяльність, що здійснюється Нікарагуа в прикордонній зоні (Коста Ріка проти Нікарагуа, 2018 р.).

4. В роботі ґрунтовно проаналізована міжнародна судова практика з питань оцінки майна, однак, на нашу думку, за невеликим винятком, рішення відповідних міжнародних судів та міжнародних інвестиційних арбітражів, використані в дисертації, стосуються переважно питань оцінювання майна з метою визначення обсягу компенсації в контексті захисту прав фізичних та юридичних осіб. Водночас недостатньо розглянута міжнародна судова практика з питань оцінювання майна з метою визначення обсягу компенсації в контексті захисту прав держави. Наприклад, автор міг би дослідити проблеми оцінки майна в контексті відшкодування шкоди приміщенням дипломатичних представництв або державним суднам (достатньо лише згадати справу, пов'язану з арештом українських літаків "Руслан").

5. В дисертації зустрічаються випадки вживання назв органів державної влади, міжнародних установ та їх документів з маленької літери, наприклад, на с. 14 ("статут ООН"), с. 45 ("Кабінет міністрів України"), с. 34 ("міжнародний суд ООН"), с. 81-82 ("Міжнародний суд ООН"), тощо.

У цілому, висловлені зауваження запрошують автора до наукової дискусії, не

применшуючи наукового та практичного значення дослідження, проведеного ним, та не впливають на його загальну позитивну оцінку.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження Шаповала Т.В. на тему «Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна» є самостійною, завершеною науковою працею, що присвячена актуальному питанню міжнародного права та має наукову новизну. У наукових публікаціях автора повною мірою відображені основні результати дисертаційного дослідження, кількість публікацій та їхнє оформлення відповідають встановленим вимогам.

Дисертація на тему « Міжнародно-правове співробітництво держав з питань оцінки майна» повною мірою відповідає вимогам, встановленим пп. 9, 11, 12 та 13 «Порядку присудження наукових ступенів» (зі змінами), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор, Шаповал Тарас Володимирович, заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри міжнародного права
Інституту міжнародних відносин
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

М.О. МЕДВЕДЄВА

ПІДАС засіду
ВЧЕННІ СЕКРЕТАРИАТ
КАРАУЛЬНА Н.В.
30.03.2017

